

Izglītības iniciatīvu centrs

Pilsoniskās sabiedrības monitoringa ziņojums
par nacionālās romu integrācijas stratēģijas
īstenošanu Latvijā

Analizējot progresu četrās būtiskās jomās

2018.gada septembris

Izglītības iniciatīvu centrs

Pilsoniskās sabiedrības monitoringa ziņojums
par nacionālās romu integrācijas stratēģijas
īstenošanu Latvijā

Analizējot progresu četrās būtiskās jomās

2018.gada septembris

Ziņojumu sagatavoja biedrība „Izglītības iniciatīvu centrs”.

Ziņojums ir sagatavots kā daļa no romu pilsoniskā monitoringa pilotprojekta „Romu pilsoniskās sabiedrības kapacitātes celšana un tās iesaistes stiprināšana nacionālo romu integrācijas stratēģiju monitoringā”. Projektu īsteno Eiropas Komisija, Tiesiskuma un patērētāju ģenerāldirektorāts. Projektu koordinē Centrālās Eiropas Universitātes Politikas studiju centrs (CEU PSC) partnerībā ar Eiropas Romu organizāciju tīklu (European Roma Grassroots Organisations Network (ERGO Network)), Eiropas Romu tiesību centru (European Roma Rights Centre), Fundación Secretariado Gitano un Romu izglītības fondu (Roma Education Fund), un projekts tiek īstenots kopā ar apmēram 90 nevalstiskajām organizācijām (NVO) un ekspertiem no 27 dalībvalstīm.

Lai gan romu pilsoniskā monitoringa pilotprojektu, kura ietvaros tika sagatavots ziņojums, koordinē CEU, ziņojums atspoguļo autoru secinājumus un tas nepauž CEU uzskatus. CEU nevar uzņemties atbildību par jebkādu ziņojumā iekļautās informācijas izmantošanu.

SATURS

LIETOTIE SAĪSINĀJUMI	5
KOPSAVILKUMS	6
IEVADS	7
NODARBINĀTĪBA	8
Darba tirgus pieejamības uzlabošana un nodarbinātības pakalpojumu efektivitāte	8
Cīņa pret diskrimināciju nodarbinātībā un antičigānismu darbavietā	11
MĀJOKĻIS UN BŪTISKI NEPIECIEŠAMIE PUBLISKIE PAKALPOJUMI	12
Piekļuve drošiem un pieejamiem mājokļiem	12
Mājokļu pabalstu efektivitāte un sociālā palīdzība mājokļu pieejamībai un uzturēšanai ..	13
Cīņa pret diskrimināciju, dzīvesvietas segregāciju un citiem antičigānisma veidiem mājokļu jomā.....	14
VESELĪBAS APRŪPES POLITIKU IETEKME UZ ROMIEM	15
Publisko veselības aprūpes pakalpojumu vienlīdzīgas pieejamības nodrošināšana	15
Cīņa pret diskrimināciju un antičigānismu veselības aprūpē	16
IZGLĪTĪBA	17
Kvalitatīvas pirmsskolas izglītības un aprūpes pieejamības uzlabošana.....	17
Obligātās izglītības kvalitātes uzlabošana līdz izglītības pabeigšanai.....	17
Atbalsts vidējai un augstākajai izglītībai, jo īpaši profesijās ar augstu pieprasījumu darba tirgū	20
Cīņa pret diskrimināciju, segregāciju un citām antičigānisma formām izglītībā	21
REKOMENDĀCIJAS	22
BIBLIOGRĀFIJA	23

LIETOTIE SAĪSINĀJUMI

ES	Eiropas Saveinība
ESF	Eiropas Sociālais fonds
IIC	Izglītības iniciatīvu centrs
NVA	Nodarbinātības valsts aģentūra
NVO	Nevalstiska organizācija
RRC	Romu resursu centri

KOPSAVILKUMS

Nodarbinātības, izglītības, mājokļu un veselības jomā nav valsts programmu, kas būtu īpaši vērstas uz romiem; lai arī romi nav īpaša atbalsta mērķa grupa, viņi tiek iekļauti sociālās atstumtības riska grupā visās valsts atbalsta programmās, par kurām ir atbildīgas nozaru ministrijas un pašvaldības.

Statistikas datu trūkums un dažādās jomās sniegto atbalsta pasākumu efektivitātes analīze neļauj precīzi novērtēt sasniegumus un trūkumus romu politikā, tomēr, pamatojoties uz pieejamajiem datiem, ir iespējams identificēt esošās tendences.

Nodarbinātība

Valsts līmenī nav īpašu projektu vai pasākumu, kuru mērķis būtu samazināt bezdarbu romu vidū. Ir dažādi aktīvi darba tirgus politikas pasākumi un programmas, kas noteikti Bezdarbnieku un darba meklētāju atbalsta likumā un kas ir pieejami romiem bezdarbniekiem līdz ar citām bezdarbnieku, kas reģistrēti Nodarbinātības valsts aģentūrā, grupām.

Pagaidām nevar noteikt tiešo ietekmi uz romu kopienas nodarbinātības uzlabošanu, jo nav veikts atbalsta pasākumu efektivitātes novērtējums. Turklāt netiek veikti pasākumi, lai analizētu un novērstu īpašus šķēršļus romu sieviešu nodarbinātībai. Nav veikti pētījumi vai analīze par romu diskrimināciju darba tirgū un par romu pašnodarbinātību.

Mājoklis un būtiski nepieciešamie publiskie pakalpojumi

Pašvaldībām, kurās ir ievērojams romu skaits, nav datu par romu stāvokli mājokļu rajonā, jo pašvaldības neveic mājokļu reģistrāciju pēc etniskās piederības.

Sliktais sanitārais aprikojums un neatbilstošs tehniskais stāvoklis, kas ievērojami ierobežo piekļuvi higiēnas pamatvajadzībām un palielina dažādu slimību izplatīšanās risku, tiek uzskatīti par visnozīmīgāko problēmu mājokļu rajonā. Latvijā nav īpašas / dzīvesvietas segregācijas, un spēkā esošā politika nenodala romus Latvijā.

Veselības aprūpes politiku ietekme uz romiem

Romi kā mērķauditorija ir integrēti vispārējā veselības veicināšanas un veselības aprūpes politikā, tomēr īpaši veselības veicināšanas pasākumi, kas būtu īpaši vērsti uz romiem, nav tikuši īstenoti.

Esošais zināšanu trūkums un informācijas par veselības aprūpes pakalpojumiem nepieejamība ierobežo to efektīvu izmantošanu. Turklāt esošie saziņas kanāli starp romiem un veselības pakalpojumu sniedzējiem nav pietiekami efektīvi vai nedarbojas vispār. Nav informācijas par pierādījumiem par romu pacientu segregāciju no veselības aprūpes pakalpojumu sniedzēju puses.

Izglītība

Romu skolas vecuma bērnu izglītības uzraudzību veic Izglītības un zinātnes ministrija sadarbībā ar pašvaldību izglītības padomēm. Lai arī uzraudzību var atzīt par pozitīvu iniciatīvu, tā praktiski nav uzlabojusi situāciju attiecībā uz piekļuvi izglītībai un kvalitatīvas izglītības nodrošināšanu romu bērniem un skolēniem.

Statistikas datu par dažādu līmeņu izglītības iestāžu absolventiem neesamība etniskā perspektīvā neļauj precīzi definēt romu situāciju izglītībā, kā arī pilnībā novērtēt romu izglītības politikas sasniegumus un trūkumus.

Labās prakses piemēri sniedz ieskatu izglītības situācijā, piemēram, par efektīvu rīku romu izglītības veicināšanai tiek uzskatīts romu skolotāju palīgu darbs pirmsskolas un pamatzglītības iestādēs.

IEVADS

Romu integrācijas politikas aktuālie uzdevumi un aktivitātes ir izklāstītas Nacionālās identitātes, pilsoniskās sabiedrības un integrācijas politikas pamatnostādnēs (2012.-2018.). Rīcības plāns pamatnostādnēs ietver virkni politikas uzdevumu un darbību romu kopienas integrācijai Latvijas sabiedrībā. Daļa no šiem uzdevumiem un aktivitātēm tiek īpaši piemērota romu mērķa grupai (mērķtiecīga pieeja), bet ir arī vispārīgs aktivitāšu veids (integrēta pieeja), lai paaugstinātu iecietības līmeni sabiedrībā, uzlabotu minoritāšu, tostarp romu, tiesību un interešu aizsardzību.

Ziņojums ir sagatavots, pamatojoties uz pašreizējās situācijas analīzi laika posmā no 2017.gada līdz 2018.gadam. Datu un faktu pierādījumi tika savākti un analizēti, izmantojot šādas metodes: nacionālo dokumentu un programmu kritiska analīze, pētījumi, statistika, ziņojumi un citi dokumenti; īpašas dažādu grupu aptaujas dažādos līmeņos; intervijas ar ierēdņiem, kas ir atbildīgi par romu integrācijas politikas īstenošanu, un ar pilsoniskās sabiedrības pārstāvjiem.

Šis ziņojums ir turpinājums pilsoniskās sabiedrības uzraudzības ziņojuma pirmajai daļai par nacionālās romu integrācijas stratēģijas ieviešanu Latvijā, kurā bija iekļautas šādas tēmas: pārvaldība un vispārējais politikas ietvars, diskriminācijas novēršana un antičigānisms. Galvenais ieteikums bija atjaunot nacionālo programmu "Romi Latvijā" un izveidot to kā ilgtspējīgu valsts stratēģiju, lai apkarotu sociālo atstumtību vienlaicīgi visās nozarēs; šī plāna izstrādes un ieviešanas procesā iesaistīt romu pilsoniskās sabiedrības aktivistus, kā arī romu integrācijas ekspertus ar atbilstošām akadēmiskajām zināšanām un starptautisko pieredzi.

NODARBINĀTĪBA

Darba tirgus pieejamības uzlabošana un nodarbinātības pakalpojumu efektivitāte

Atbilstoši Nodarbinātības valsts aģentūras (NVA) sniegtajai informācijai 2018.gada 31.jūlijā uzskaitē bija 536 romu tautības bezdarbnieki (kopējais bezdarbnieku skaits valstī bija 58 888). 2016.gada 31.decembrī bija 423 romi bezdarbnieki. Bezdarba līmenis tautību griezumā valstī kopumā netiek rēķināts, tomēr ir pieejami dati par romu tautības bezdarbniekiem reģionos: Kurzemes reģions – 21,6 % no kopskaita; Latgales reģions – 37,1%; Rīgas reģions – 20,3%; Vidzemes reģions – 5,6%; Zemgales reģions – 15,3%.¹ Atbilstoši NVA datiem par bezdarba ilgumu romu bezdarba struktūra ir šāda: līdz 6 mēnešiem - 38,6 procenti; 6-12 mēneši - 21,1 procenti; 1-3 gadi -15,9 procenti un 3 un vairāk gadi - 24,4 procenti.

Reģistrēto romu tautības bezdarbnieku sadalījumā pēc izglītības līmeņa izteikti dominē romi, kuriem izglītība ir zemāka par pamatzglītību :

Izglītības līmenis	Sieviete	Vīrietis	Kopā	% no kopskaita
augstākā izglītība	0	1	1	0.2
profesionālā izglītība	11	18	29	5.4
vispārējā vidējā izglītība	16	10	26	4.8
pamatzglītība	108	57	165	30.8
zemāka par pamatzglītību	195	119	314	58.6
nav norādīta	0	1	1	0.2

NVA sadarbojas ar romu nevalstiskajām organizācijām, veicinot NVA pakalpojumu atpazīstamību, kā arī ar romu mediatoriem, kas palīdz saviem tautiešiem pārvarēt komunikāciju grūtības un aktīvāk izmantot NVA piedāvātos pakalpojumus. NVA pārstāvji piedalās Romu integrācijas politikas īstenošanas un koordinācijas konsultatīvās padomes² darbā, informējot par aktuālajiem nodarbinātību veicināšanas pasākumiem romu pārstāvjus.

Lai arī valstiskā līmenī bezdarba mazināšanas jomā netiek īstenoti specifiski projekti un pasākumi romu tautības pārstāvju atbalstam, tomēr NVA reģistrētajiem bezdarbniekiem – romiem, līdztekus citu bezdarbnieku grupām, ir pieejami Bezdarbnieku un darba meklētāju atbalsta likumā³ noteiktie aktīvās darba tirgus politikas pasākumi. Romu tautības bezdarbnieki un darba meklētāji var iesaistīties jebkurā nodarbinātības veicināšanas pasākumā, tai skaitā apmācību programmās⁴, ja atbilst konkrēta pasākuma mērķgrupai izvirzītajiem kritērijiem. Dažādām mērķa grupām (tai skaitā jauniešiem un skolēniem) ir iespēja iesaistīties daudzveidīgās programmās, kuru finansējuma avoti ir gan ESF, gan valsts budžets. Katrai programmai tiek vērtēti darbā iekārtošanās rādītāji 6 mēnešus pēc pasākuma pabeigšanas (to veic NVA un šāda informācija nav pieejama publiski).

¹ No NVA aptaujas, 2018.gada jūlijs.

² Vairāk informācijas par Romu integrācijas politikas īstenošanas un koordinācijas konsultatīvās padomi: <https://www.km.gov.lv/lv/integracija-un-sabiedriba/romi/konsultativa-padome>

³ Pieejams: <https://likumi.lv/doc.php?id=62539>

⁴ <http://www.nva.gov.lv/index.php?cid=433>

Romu tautības pārstāvju darbā iekārtošanās rādītāji (6 mēneši pēc dalības pasākumā)⁵ :

	2017	2018	
Atbalsta pasākuma nosaukums	Dalību skaits	Dalību skaits	Darbā iekārtošanās rādītājs pēc dalības pasākumā, % pabeiguši 2017.gadā, iekārtojās darbā periodā līdz 30.06.2018.
Algotie pagaidu sabiedriskie darbi	282	193	8,2
Atbalsta pasākumi ilgstošajiem bezdarbniekiem	465	384	10,1
Neformālās izglītības ieguve	43	30	13,6
Profesionālā apmācība	8	5	14,3
Nodarbināto personu reģionālās mobilitātes veicināšana	1	0	-
Pasākumi noteiktām personu grupām	2	4	66,7
Skolēnu vasaras nodarbinātība	1	6	-
Konkurētspējas paaugstināšanas pasākumi (tai skaitā info dienas)	317	173	9,2
Jauniešu garantija - Darbam nepieciešamo iemaņu attīstība nevalstiskajā sektorā	5	1	50
Jauniešu garantija - Darbnīcas jauniešiem	13	3	33,3
Jauniešu garantija - Konkurētspējas paaugstināšanas pasākumi	65	40	10,2
Jauniešu garantija - Neformālās izglītības ieguve	17	16	15,8
Jauniešu garantija - Pirmā darba pieredze jauniešiem	1	0	0
Jauniešu garantija - Profesionālās apmācību programmas	7	5	33,3
Jauniešu garantija - Subsidētās darba vietas jauniešiem bezdarbniekiem	2	1	0

Netiek piedāvāti īpaši pasākumi romiem (vai citām etniskajām grupām), lai atbalstītu pāreju no skolas uz darbu, bet jebkurai interesentam ir iespēja saņemt karjeras konsultācijas⁶, skolēniem iesaistīties vasaras nodarbinātības pasākumā⁷, jauniešiem, kas ieguvuši profesionālo izglītību - valsts subsidētu darba vietu pirmās darba pieredzes iegūšanai⁸.

NVA īsteno aktīvo nodarbinātības pasākumu "Profesionālās tālākizglītības un profesionālās pilnveides izglītības programmu īstenošana bezdarbniekiem ar kuponu metodi"⁹, kuru ietvaros bezdarbniekam, tai skaitā romiem, ir iespēja iegūt profesionālo kvalifikāciju, pārkvalificēties vai pilnveidot profesionālās zināšanas. Šajā pasākumā tiek piedāvātas

⁵ No NVA aptaujas, 2018.jūlijs.

⁶ Pieejams: <http://www.nva.gov.lv/karjera/>

⁷ Pieejams: <http://www.nva.gov.lv/index.php?cid=433&mid=610>

⁸ Pieejams: <http://www.nva.gov.lv/index.php?cid=1&mid=548&txt=4619>

⁹ Pieejams: <http://www.nva.gov.lv/index.php?cid=433&mid=311&txt=2837&from=0>

apmācību jomas un profesijas, kuras atbilst darba tirgus pieprasījumam un tautsaimniecības nozaru attīstībai.¹⁰

NVA uzskaitē esošajiem ilgstošajiem bezdarbniekiem, tai skaitā romu tautības, ir iespēja piedalīties programmā "Motivācijas programma darba meklēšanai un sociālā mentora pakalpojumi"¹¹, kuras mērķis - motivēt, preventīvi atbalstīt un veicināt ilgstošo bezdarbnieku iekārtošanos piemērotā pastāvīgā darbā vai iesaistīšanos pašnodarbinātībā, tādējādi samazinot sociālās atstumtības risku. Daļība šajā programmā var tikt apvienota ar daļību aktīvajā nodarbinātības pasākumā „Algotie pagaidu sabiedriskie darbi”¹².

Katram bezdarbniekam ir noteikts atbildīgais nodarbinātības aģents, kas sniedz atbalstu darba meklēšanā, tai skaitā sadarbībā ar bezdarbnieku tiek sagatavots individuālais darba meklēšanas plāns. Mentora pakalpojumi (individuālās konsultācijas) palīdz bezdarbniekam pēc motivācijas programmas pabeigšanas iekārtoties pastāvīgā darbā, nodrošinot psiholoģisko un praktisko atbalstu darbā iekārtošanās jautājumos. Papildus bezdarbniekiem ir iespēja saņemt individuālās karjeras konsultācijas.

Nodarbinātības dienests samērā maz sadarbojas ar valsts un nevalstiskajiem sociālo pakalpojumu sniedzējiem, lai risinātu romu darba meklētāju sociālās problēmas. NVA piedalās Kultūras ministrijas rīkotajos pasākumos par romu integrāciju darba tirgū un Romu integrācijas politikas īstenošanas un koordinācijas konsultatīvās padomes darbā, kā arī sniedz konsultācijas darba meklēšanas un karjeras veidošanas jautājumos dažādiem atbalsta sniedzējiem.

Ja bezdarbnieks piedalās nodarbinātības pasākumā pirmos četrus mēnešus, bezdarbniekam ir iespēja piedalīties pasākumā «Atbalsts reģionālajai mobilitātei aktīvo nodarbinātības pasākumu ietvaros» un saņemt finanšu atlīdzību līdz 100 euro mēnesī reģionālās mobilitātes atbalstam, ar nosacījumu, ja darba vieta atrodas vismaz 15 km attālumā no deklarētās dzīves vietas un bezdarbnieks norādītajā dzīvesvietā ir deklarēts vismaz sešus mēnešus¹³. Savukārt, ja bezdarbnieks iesaistīts apmācību pasākumā, finanšu atlīdzību reģionālās mobilitātes atbalstam var saņemt uz visu apmācību laiku. Pasākuma „Nodarbināto personu reģionālās mobilitātes veicināšana” ietvaros finansiālu atlīdzību transporta un dzīvojamās telpas īres izdevumu segšanai var saņemt nodarbinātas personas pirmos četrus mēnešus pēc darba tiesisko attiecību uzsākšanas¹⁴.

NVA īsteno aktīvos nodarbinātības pasākumus nelabvēlīgākā situācijā esošiem bezdarbniekiem, tai skaitā, romiem. Viens no pasākumiem, kuru piedāvā NVA darba devējiem, ir piedalīties pasākumā „Pasākums noteiktām personu grupām”¹⁵. Par darba vietas nodrošināšanu darba devējs saņem:

- dotāciju bezdarbnieka darba algai 50% apmērā no bezdarbnieka ikmēneša darba algas, nepārsniedzot valstī noteiktās minimālās darba algas apmēru;
- dotāciju darba vadītāja atlīdzībai 50% apmērā no valstī noteiktās minimālās mēneša darba algas.

Būtiska ietekme tieši uz romu nodarbinātības uzlabošanu nav novērota. Turklāt, netiek īstenoti pasākumi, lai analizētu un novērstu specifiskus šķēršļus romu sievietēm nodarbinātībai.

¹⁰ Pieejams: <http://www.nva.gov.lv/index.php?cid=433&mid=311&txt=2837&from=0>

¹¹ Pieejams: <http://www.nva.gov.lv/index.php?cid=433&mid=445&txt=5253>

¹² Pieejams: <http://www.nva.gov.lv/index.php?cid=433&mid=313&txt=2912&from=0>

¹³ Pieejams: <http://www.nva.gov.lv/index.php?cid=433&mid=313&txt=2908&from=0>

¹⁴ Pieejams: <http://www.nva.gov.lv/index.php?cid=433&mid=435&txt=3100&from=0>

¹⁵ Pieejams:

<http://www.nva.gov.lv/index.php?cid=433&mid=53&txt=4013&mode=content&method=edit&from=0>

Cīņa pret diskrimināciju nodarbinātībā un antičigānismu darbavietā

Sūdzības par romu diskriminācijas gadījumiem darba tirgū NVA nav saņēmusi.¹⁶ NVA nav veikusi atsevišķu pētījumu vai analīzi par romu tautības diskrimināciju darba tirgū. Bet 2017.gadā Baltijas Sociālo zinātņu institūta veiktajā pētījumā „*Motivācijas paaugstināšanas un atbalsta pakalpojumu potenciālās mērķa grupas profilēšana un vajadzību izpēte*” ir minēts, ka romu diskriminācija darba attiecībās ir saistīta ar Latvijas sabiedrībā ļoti spēcīgiem stereotipiem par romiem, kas nosaka to, ka romi darba devēju vidū tiek uztverti kā neuzticami darbinieki.¹⁷

Kā apliecina aptaujas rezultāti, 82,3% romu atbildēja, ka viņi paši vai arī viņu tuvākie ģimenes locekļi beidzamo triju gadu laikā ir piedzīvojuši situācijas, kad darba devēji atsakās viņus pieņemt darbā tautības dēļ. Praksē arvien ir novērojama noraidoša darba devēju attieksme un aizspriedumi pret vakanto darbavietu pretendentiem ar tumsnējāku ādas krāsu vai kādām pazīmēm ārējā izskatā, kas varētu liecināt par viņu čigānisko izcelsmi. Vienlaikus, pētījumā ir konstatēts, ka galvenā vajadzība romu pašu uztverē ir vajadzība pēc darba.

Neskatoties uz šiem slēdzieniem, pētījumā tika secināts, ka, lai samazinātu romu sociālās atstumtības un diskriminācijas risku, ir nepieciešams individuāls atbalsts, lai aktivizētu romu kapacitāti, spēju atpazīt un atrisināt viņu problēmas un motivāciju mainīt viņu pašreizējo situāciju. Secinājumi neatspoguļo šķēršļus darba devēju pusē.

Romu integrācijas darba tirgū lielākā problēma ir zems izglītības līmenis un darba pieredzes trūkums, kā arī zema sociālā aktivitāte. NVA romiem piedāvā gan aktīvus nodarbinātības pasākumus (subsīdēts darbs, apmācības pasākumi profesionālās kvalifikācijas iegūšanai utt.), gan preventīvos pasākumus bezdarba samazināšanai (karjeras konsultācijas, atbalsts darbā iekārtošanai), lai palīdzētu izprast darba tirgus prasības, veicinātu iekļaušanos sabiedrībā un atrastu pastāvīgu darbu. Pāreju no sociālajiem pabalstiem uz nodarbinātības iespējām atvieglo dažādu programmu ieviešana (kvalifikācijas paaugstināšana, motivācijas programmas utt.)

NVO pilsētu filiāļu vadītāji, piemēram, Jelgavas pilsētas NVA filiāles vadītāja, novēro vāju atgriezenisko saikni ar romu pārstāvjiem, jo romi labprāt apmeklē konkurētspējīgas paaugstināšanas pasākumus, jo šie kursi pārsvarā ilgst tikai vienu dienu, bet maz apmeklē apmācības, ko piedāvā NVA. Romu vidū lielākoties ir pieprasīti pagaidu sabiedriskie darbi.¹⁸

Latvijas Republikas Kultūras ministrija uzsāka projektu “Latvijas romu platforma II: dialogs, sadarbība un iesaistīšana” (finansē EK programma “Tiesības, vienlīdzība un pilsonība”), kura mērķis ir veicināt potenciālo romu darbinieku, darba devēju un sociālo partneru sadarbību, kā arī attīstīt pieredzes un informācijas apmaiņu par romu iesaistīšanos darba tirgū. Lai veicinātu sabiedrības izpratni par diskrimināciju vai antičigānismu darbā, projekta ietvaros tika organizēti dažādi pasākumi, piemēram, 2018. gadā tika organizēta aktivitāte “Romu labāka pieeja darba tirgum”¹⁹. Šādos pasākumos tiek analizēti konkrēti šķēršļi vai apstākļi tiek analizēti, piemēram, intervējot romu cilvēkus par viņu pieredzi un kopā ar darba devējiem analizējot šķēršļus vai barjeras, kas ietekmē sadarbību ar romu kopienas (pētījuma laikā rezultāti nav pieejami).

Par romu pašnodarbinātību nav pieejama statistikas vai pētījumu informācija.

¹⁶ No NVA aptaujas, 2018.jūlijs.

¹⁷ Pieejams: http://petijumi.mk.gov.lv/sites/default/files/title_file/petij_sif_motivac_paaugst_un_atbalst_pakalpoj_potencial%2Bmerka%2Bgrup_profiles_un_vaj_izpete.pdf

¹⁸ Pētījums „Romi Latvijā”, 2015.gads.

¹⁹ Pasākuma programma pieejama: https://www.km.gov.lv/uploads/ckeditor/files/Sabiedribas_integracija/Romi/Platforma/Programma_140318.pdf

MĀJOKLIS UN BŪTISKI NEPIECIEŠAMIE PUBLISKIE PAKALPOJUMI

Piekļuve drošiem un pieejamiem mājokļiem

2009. gada pētījumā "Latvia RAXEN National Focal Point Thematic Study Housing Conditions of Roma and Travellers"²⁰ ir secināts, ka romu tautības iedzīvotājiem ir ierobežotāka piekļuve mājoklim un viņi dzīvo zemākas kvalitātes un labiekārtības līmeņa mājokļos salīdzinājumā ar ciem Latvijas iedzīvotājiem.

Saskaņā ar Sociālo pakalpojumu un sociālās palīdzības likumu,²¹ visas pašvaldībās ir izveidoti sociālie dienesti, kuru mērķis ir sniegt sociālo palīdzību, organizēt un nodrošināt sociālos pakalpojumus, kā arī sniegt materiālu atbalstu krīzes situācijā nonākušām trūcīgām personām. Sociālās palīdzības sniegšanas pamatprincips ir sniegt atbalstu personai, pamatojoties uz viņa materiālo resursu (ienākumi un īpašumi) novērtējumu, ko nosaka likums Par sociālo drošību²². Viens no pašvaldību nodrošinājumiem palīdzības veidiem mājokļu jautājumu risināšanā ir mājokļu nodrošinājums, sniedzot iespēju īrēt pašvaldībai piederošu dzīvojamo platību vai sociālo mājokli (uz laiku līdz sešiem mēnešiem), kā arī īslaicīgu patvērumu patversmē, kamēr netiek piemeklēta cita dzīvojamā platība. Nevienā no pašvaldību saistošajiem noteikumiem romi nav izdalīti kā atsevišķa vai īpaša grupa, un mājokļi tiek piešķirti vispārējā kārtībā, tādējādi formāli nodrošinot nediskriminējošu piekļuvi sociālajam mājoklim (nacionālā vai vietējā līmenī nav noteikumu, kas liegtu romiem piekļūt sociālajiem mājokļiem).

Pašvaldībām nav datu par romu stāvokli mājokļu rajonā, jo pašvaldības neveic mājokļu reģistrāciju pēc etniskās piederības. Pašvaldības apliecina, ka sniedz palīdzību mājokļa risināšanā neatkarīgi no pilsonības vai etniskās piederības, dzimuma un reliģiskās piederības, ievērojot Latvijas Republikas normatīvos aktus un pašvaldības saistošos lēmumus. Tomēr pētījumā "Romi Latvijā" ir identificēti vairāki jautājumi, kas kavē piekļuvi sociālajam mājoklim, neskatoties uz to, ka 75–80 procenti romu ģimeņu Latvijā sastopas ar grūtībām mājokļa pieejamībā un tā kvalitātes nodrošināšanā.²³ Piemēram, pretendenta neatbilstība pašvaldības noteiktajiem pamatnosacījumiem palīdzības saņemšanai: pretendenta uz sociālo mājokli jāatbilst sociāli maznodrošinātas vai trūcīgas personas statusam, un pētījumā fiksēti gadījumi, kad nesakārtotu ar īpašumu saistītas formalitātes, ir liegusi romiem iespēju iegūt maznodrošinātas personas statusu, lai pēc tam pretendētu uz pašvaldības sniegtu palīdzību mājokļa jomā. Cilvēkiem, kuriem oficiāli pieder vērtīgs īpašums, piemēram, automašīna, tiek liegts trūcīgas personas statuss, viņi nevar likumīgi saņemt trūcīgas personas statusu, jo viņiem pieder īpašums - automašīna, kas ir reģistrēta uz viņu vārda, kaut arī faktiski tā pieder un to izmanto cita persona.²⁴

Vēl viens šķērslis, nodrošinot piekļuvi pienācīgam mājoklim, ir nepietiekami ienākumi, tāpēc romi biežāk izvēlas mājokli bez labierīcībām un vidēji biežāk nekā citi Latvijas iedzīvotāji viņi dzīvo mājās, kas pieder pašvaldībām un sociālajām mājām.²⁵

²⁰ Pieejams: file:///C:/Users/User/Downloads/586-RAXEN-Roma%20Housing-Latvia_en.pdf

²¹ Pieejams: <https://likumi.lv/doc.php?id=68488>

²² Pieejams: <https://likumi.lv/doc.php?id=36850>

²³ Pieejams: https://www.km.gov.lv/uploads/ckeditor/files/Sabiedribas_integracija/Romi/Papildu/romi_latvija_petijums_EN_G.pdf

²⁴ Pētījums "Romi Latvijā", 2015.gads.

²⁵ Turpat.

Balstoties uz informāciju, ko snieguši mājokļu speciālisti un pašvaldību darbinieki,²⁶ romi bieži atsakās no mājokļiem, kas attālos rajonos piedāvā labāku kvalitāti, jo viņi labprātāk dzīvo tuvumā vietām, kur notiek aktīva pilsētas sociālā dzīve. Vēl viens šķērslis mājokļa pieejamības nodrošināšanā ir nepietiekami ienākumi, tāpēc romi biežāk izvēlas mājokli bez labierīcībām un vidēji biežāk nekā citi Latvijas iedzīvotāji viņi dzīvo mājās, kas pieder pašvaldībām, un sociālajās mājās.²⁷

Kā liecina pētījuma dati²⁸, vidējais vienas mājsaimniecības locekļu skaits Latvijā ir 2,5 (2-3 cilvēki), bet vidēji vienā romu ģimenē - 4,7 (4-6 cilvēki), gandrīz 70 procenti romu mājokļu ir pārapdzīvoti. Pētījumā analizēta arī romu mājokļu kvalitāte: 98, 5% romu mājokļu ir pieejama elektrība, un šis līmenis nav atšķirīgs no vidējā vispārējā mājokļu elektrifikācijas līmeņa valstī. Apmēram 14 procentos romu mājokļu nav pieejama apkure; 26 procentos - nav pieejams ūdensvads. Būtiskākās atšķirības vērojamas mājokļu nodrošināšanā ar sanitārajiem pakalpojumiem - romu mājokļos ir ievērojami mazāk tualetes, dušas vai vannas istabas. Kopumā 83,5 procentos mājokļu Latvijā ir dušas vai vannas istabas, un šādas iespējas ir pieejamas tikai 44,1procentiem mājokļu, kur dzīvo romi. 85,5 procenti Latvijas iedzīvotāju dzīvo mājokļos ar vienreizējām tualetēm, salīdzinot ar tikai 57,9 procentiem romu, kas dzīvo šādos apstākļos. Tas ir apstāklis, kas ierobežo higiēnas pamatprasību nodrošināšanu, kas negatīvi ietekmē romu veselību un palielina dažādu slimību izplatīšanās risku. Romu mājokļu tehniskā kvalitāte tiek vērtēta kā diezgan slikta: 30 procentos mājokļu sienas un griesti ir mitri, savukārt viena piektā daļa romu respondentu ir norādījuši, ka viņu mājokļi ir pārāk tumši un apgaismojums ir nepietiekams (19,6 procenti). Salīdzinot atsevišķu sadzīves pakalpojumu un komunālo pakalpojumu sniegšanu, redzams, ka romi ir nelabvēlīgākā / nepasargātākā situācijā nekā lielākā daļa Latvijas iedzīvotāju.

Tiesībsarga 2012. gada ziņojumā "Pārskats par finanšu līdzekļu izlietojumu romu integrācijai periodā no 2007. līdz 2012. gadam", teikts, ka mājokļu pieejamības nodrošinājuma jomā sistemātiski uzlabojumi nav veikti²⁹. Savukārt Tiesībsarga 2017. gada ziņojumā "Ziņojums par aktuālo situāciju pašvaldības palīdzības sniegšanā mājokļu jomā un rekomendāciju izpildi pārbaudes lietā Nr.2014-35-18AC" uzsvērts, ka tuvākajā laikā kā risinājums būtu nepieciešams pietiekams sociālo mājokļu daudzums, lai uzlabotu mājokļu pieejamību mājsaimniecībām ar zemiem ienākumiem, jo mājokļu pabalsti maznodrošinātām personu kategorijām, apmaksājot īri privātajā sektorā, nebūs efektīvi tik ilgi, kamēr privātais mājokļu tirgus nebūs pienācīgi attīstīts. ³⁰

Mājokļu pabalstu efektivitāte un sociālā palīdzība mājokļu pieejamībai un uzturēšanai

2015. gadā tika secināts, ka Latvijā romi pārsvarā dzīvo privātās viengimeņu mājās, sociālajos dzīvokļos, kā arī daļēju ērtību dzīvokļos (ar to saprotot zema labiekārtojuma mājokļus bez kāda no pamata labierīcību veidiem – ūdensvada, tualetes ar ūdens novadi, tualetes vai vannasistabas) ³¹. Ņemot vērā to, ka kopumā Latvijā sociālais dzīvojamais fonds ir novecojis un mājokļi ir zemas kvalitātes, 2015.gadā uzsāka īstenot valsts atbalsta programmu ģimenēm ar bērniem pirmā mājokļa iegādei "Mājokļu galvojuma

²⁶ No intervijām, 2018.gada jūnijs.

²⁷ Pētījums "Romi Latvijā", SIF, 2015.gads.

²⁸ Turpat.

²⁹ Latvijas Republikas Tiesībsargs, 2012. gads. *Pārskats par Eiropas Savienības finanšu instrumentu un valsts budžeta līdzekļu izlietojumu romu integrācijai pārskata periodā no 2007. gada – 2012. gadam*, Rīga. 10.lpp.

³⁰ Latvijas Republikas Tiesībsargs, 2018.gads. Ziņojums pieejams: http://www.tiesibsargs.lv/uploads/content/lapas/zinojums_pasvaldibu_majokli_1535636795.pdf

³¹ Pētījums "Romi Latvijā", SIF, 2015

programma”³², kas paredz pirmās iemaksas aizdevuma galvojumu. Lai arī nav pieejami statistikas dati, cik romu ģimeņu ir piedalījušajās šajā programmā, pamatots ir viedoklis, ka romu ģimenēm ar bērniem to praktiski nebija iespējams izmantot, jo lielākajai daļai nav iespēja veikt noteikto minimālo iemaksu no pieprasītā bankas aizdevuma mājoklim. Romi samērā aktīvi izmanto pašvaldību un nevalstisko organizāciju sniegto atbalstu mājokļu jomā. Visbiežāk tiek izmantota iespēja no pašvaldības saņemt dzīvokļa pabalstu, kas ir finansiāls atbalsts dzīvojamās telpas īres vai pārvaldīšanas maksai un maksai par pakalpojumiem, kas saistīts ar dzīvojamās telpas lietošanu vai segšanu. Bez materiāla pabalsta mājokļa uzturēšanai romiem ar maznodrošinātā statusu pašvaldībās ir pieejami arī citi atbalsta veidi, piemēram, nekustamā īpašuma nodokļa atvieglojumi, atlaide par patērēto elektroenerģiju, pabalsta piešķiršana dzīvojamās telpas vai dzīvojamās mājas remontam u.c. Kārtību, kādā pašvaldība piešķir atbalstu, kā arī tā apmēru, pašvaldības nosaka savos saistošajos noteikumos. Papildus, cilvēkiem, kuri mitinās sociālajās mājās, tai skaitā romiem, ir samazināti komunālie maksājumi.

Mājsaimniecību pabalsti un sociālās palīdzības programmas ir pieejamas visām nelabvēlīgā situācijā esošām ģimenēm, un nav apstākļu, kas izslēdz nelabvēlīgā situācijā esošas romu ģimenes. Aptaujātie sociālo dienestu vadītāji un darbinieki uzskata, ka ir pietiekami daudz mājokļu pabalstu un sociālās palīdzības, lai izvairītos no galējas nabadzības.

Nevalstiskās organizācijas visbiežāk piedāvā dažādus higiēnas pakalpojumus, piemēram, dušas un veļas mazgāšanas pakalpojumus, tomēr to apjoms ir nepietiekošs.

Nav pieejama informācija par projektiem vai iniciatīvām, kuras līdzfinansē ES un kuru mērķis ir uzlabot romu stāvokli mājokļos. Līdz šim izstrādātie politikas dokumenti neparedzēja īpašus pasākumus romu kā sociāli neaizsargātas grupas dzīves apstākļu uzlabošanai, un pašvaldības nav īstenojušas īpašus projektus romu kopienas mājokļu jomā.³³

Cīņa pret diskrimināciju, dzīvesvietas segregāciju un citiem antičigānisma veidiem mājokļu jomā

Nav oficiālas romu telpiskās vai sociālās segregācijas politikas, un Latvijā nav tādu apdzīvotu vietu vai apmetņu, kuras apdzīvo vienīgi vai galvenokārt čigāni. Joprojām ir piemēri tā sauktajām “romu mājām” ar zemiem dzīves apstākļiem, kurās romi mēdz dzīvot sava veida kopienā.

Tāpat nav arī datu par diskriminācijas gadījumiem īres tirgū un to izmeklēšanu.

Nav oficiālu (vai neoficiālu) datu par romu piespiedu izlikšanu vai atbilstošu aizsardzību izlikšanas gadījumos. Ģimenēm ar bērniem netiek piemērota piespiedu izlikšana no mājokļa, kas pieder pašvaldībai. Situācijās, kad notiek romu ģimeņu izlikšana no mājokļa, piemēram, īpašuma privātipašnieks uzsaka īres līgumu, pašvaldība piedāvā un nodrošina šīs ģimenes izmitināšanai tā saucamajos krīzes centros. Dzīvošana tajos iespējama līdz 3 mēnešiem un ir pieejama par samērā zemu maksu (pa to laiku parasti tiek atrisināta dzīvesvietas problēma).

Analizējot Latvija RAXEN Nacionālā kontaktpunkta pētījuma datus salīdzinājumā ar šobrīd pieejamo informāciju, var secināt, ka nav novērotas nekādas būtiskas izmaiņas, kas pēdējo desmit gadu laikā būtu pasliktinājušas romu stāvokli.

³² Mājokļa garantiju programma: <https://www.altum.lv/lv/pakalpojumi/iedzivotajiem/majoklu-garantiju-programma/par-programmu/>

³³ No intervijām, 2018. gada jūlijs.

VESELĪBAS APRŪPES POLITIKU IETEKME UZ ROMIEM

Publisko veselības aprūpes pakalpojumu vienlīdzīgas pieejamības nodrošināšana

Saskaņā ar Ministru Kabineta noteikumiem „Veselības aprūpes organizēšanas un finansēšanas kārtība”³⁴ veselības aprūpes pakalpojumi, t.sk. sabiedrības veselību veicinošie pasākumi tiek nodrošināti atbilstoši likumdošanai visiem Latvijas iedzīvotājiem, neatkarīgi no etniskās izcelsmes, sociālā stāvokļa, juridiskā statusa un citiem faktoriem. Lai aizsargātu iedzīvotājus ar zemiem ienākumiem, šie noteikumi paredz, ka, trūcīgās personas, kas par tādām atzītas saskaņā ar normatīvajiem aktiem, ir atbrīvotas no pacienta iemaksas un tiesības saņemt valsts apmaksātus veselības aprūpes pakalpojumus bez maksas (trūcīgās personas statusu var iegūt, ja vidējie mēneša ienākumi pēdējos trīs mēnešos nepārsniedz 320 EUR). Bērniem līdz 18 gadu vecumam valsts veselības pakalpojumi ir bez maksas.

Romi kā mērķa grupa ir integrēta kopējā veselības veicināšanas un veselības aprūpes politikā. Pēdējos gados veselības veicināšanas pasākumi ir organizēti vairākām sabiedrības grupām, tostarp romiem, tomēr speciāli pasākumi tikai romiem veselības veicināšanā netika īstenoti.

2017.gadā Latvijas Republikas Veselības ministrija izstrādāja informatīvo ziņojumu “Par veselības aprūpes sistēmas reformu”³⁵, kurā tika definētas nepieciešamās reformas. Reformu laikā ir plānotas sarežģītas pārmaiņas, piemēram, ir plānots definēt pašvaldību lomu veselības aprūpes sistēmā. Plānots definēt atbildības ietvaru, iesaistot pašvaldības to pakalpojumu nodrošināšanā, kuri primārajā veselības aprūpē ir nepieciešami katram pašvaldības iedzīvotājam. Plānotās izmaiņas veselības aprūpes sistēmā var pozitīvi ietekmēt romu piekļuvi veselības aprūpes pakalpojumiem, jo piekļuve pakalpojumiem tiks nodrošināta ātrāk un tuvāk mājām.

Informācijā par romu integrācijas politikas pasākumiem Latvijā 2012. – 2018.gadā, ko 2012.gadā sagatavoja Kultūras ministrija, ir atzīti trīs galvenie izaicinājumi, kas izvirzīti romu integrācijai veselības aprūpes jomā:

- 1) informācija par romu tautības iedzīvotāju veselības problēmām, kas dzīvo anti – sanitāros apstākļos vai zem nabadzības robežas, apskatot vispārējo higiēnu un rehabilitācijas un sociālās aprūpes iespējas;
- 2) sociālo darbinieku sagatavošana un apmācība par īpašiem romu kultūras aspektiem un kultūrjutīgu pakalpojumu jomā romu ģimenēm ar zemiem ienākumiem;
- 3) romu sociālekonomisko apstākļu uzraudzības uzlabošana.³⁶

Par ar veselību saistītiem jautājumiem statistikas dati etniskā griezumā netiek apkopoti, bet, saskaņā ar VM sniegto informāciju, 9.2.6. specifiskā atbalsta mērķa “Uzlabot ārstniecības un ārstniecības atbalsta personāla kvalifikāciju” projekta ietvaros tika veikta dalībnieku anketēšana un statistikas datu apkopošanu, identificējot dalībnieka etnisko piederību „romiem”.³⁷ Projekts tiek īstenots visā Latvijas teritorijā, nodrošinot visu, neatkarīgi no etniskās piederības, ārstniecības un ārstniecības atbalsta personu

³⁴ Pieejams: <https://likumi.lv/doc.php?id=263457>

³⁵ Ziņojums pieejams: http://www.vm.gov.lv/lv/aktualitates/par_veselibas_aprupes_sistemas_reformu/

³⁶ Informācija par romu integrācijas politikas pasākumiem Latvijā: https://ec.europa.eu/info/sites/info/files/latvia_national_strategy_roma_inclusion_en.pdf

³⁷ <https://www.cfla.gov.lv/lv/es-fondi-2014-2020/projektu-istenosana/9-2-6-uzlabot-arstniecibas-un-arstniecibas-atbalsta-personala-kvalifikaciju>

kvalifikācijas pilnveidi, kas nepieciešama ārstniecības un ārstniecības atbalsta personas sertifikāta uzturēšanai.

2014.gada Slimību profilakses un kontroles centra pētījumā "Narkotiku lietošanas paradumi un tendences Latvijā" secināts, ka romiem ir visaugstākais narkotiku lietotāju īpatsvars salīdzinājumā ar citām minoritātēm - aptuveni 31%.³⁸

Lai arī oficiālajos reģistros un datu bāzēs nav apkopoti dati par HIV inficētām personām pēc tautības, saskaņā ar NVO sniegto informāciju HIV inficēšanās līmenis romu vidū ir augsts - vidēji 42 HIV inficētas personas uz 1000 romu iedzīvotājiem. Latvijai nav īpašu programmu, kas vērstas uz HIV / AIDS samazināšanu romu kopienā, bet 2017. gada beigās Veselības ministrija izstrādāja HIV, STS, B un C hepatīta profilakses rīcības plānu 2018.-2020. Rīcības plāna galvenais mērķis ir novērst HIV, B un C hepatīta un STS izplatīšanos. Šo pasākumu īstenošanai 2018. gadā ir piešķirti 22,7 miljoni EUR.³⁹

Kā liecina pētījuma „Romi Latvijā” rezultāti veselības jomā, romu zināšanu un informācijas trūkums par atsevišķu veselības pakalpojumu pieejamību apgrūtina to pilnvērtīgu izmantošanu, turklāt ierastie komunikācijas kanāli darbojas nepietiekamā līmenī vai nedarbojas vispār. Par vienu no svarīgākajiem aspektiem veselības aprūpes jomā uzskatāms romu sieviešu veselības stāvoklis – grūtniecības ar ģimenes pieauguma plānošanu un informācijas trūkums par kontracepcijas līdzekļiem, kas savukārt bieži noved pie agrīnas grūtniecības vai aborta veikšanas. Pētījuma dati arī uzrāda, ka romu zināšanas par pieejamajiem veselības aprūpes pakalpojumiem vērtējamas par nepilnīgām. Lai veicinātu Latvijas romu sociālo iekļaušanu un integrāciju veselības aprūpes jomā, 2017. gada beigās tika ierosināts papildināt "Veselības aprūpes finansēšanas likums", iekļaujot personas, kuras pieder romu tautībai, apdrošināto personu sarakstā, kas pretendē uz tiesībām uz veselības aprūpes pakalpojumiem valsts obligātās veselības apdrošināšanas ietvaros, tomēr likuma grozījumi netika pieņemti.

Cīņa pret diskrimināciju un antičigānismu veselības aprūpē

Nav informācijas par pierādījumiem par romu pacientu segregāciju no veselības aprūpes pakalpojumu sniedzēju puses. Ne Veselības inspekcija, ne Pacientu ombuds nav saņēmuši sūdzības par iespējamu romu diskrimināciju vai segregāciju veselības pakalpojumu pieejamībai un to nodrošināšanai.

³⁸ Ziņojums pieejams:

https://www.spkc.gov.lv/upload/Petijumi%20un%20zinojumi/Atkaribu%20slimibu%20petijumi/Diana/2017_ko_horta_report_final.pdf

³⁹ Informācija pieejama:

http://www.vm.gov.lv/lv/aktualitates/preses_relizes/5560_apstiprinats_ricibas_plans_hiv_seksualas_transmisijas_infekcija/

IZGLĪTĪBA

Kvalitatīvas pirmsskolas izglītības un aprūpes pieejamības uzlabošana

Apmēram 87 procenti bērnu vecumā no 3 līdz 7 gadiem piedalās formālā pirmsskolas izglītībā. Dati par bērnu sastāvu etniskā griezumā netiek apkopoti. Informācijas trūkums par romu tautības bērniem, kuri apgūst pirmsskolu programmas, liedz novērtēt apmeklējumu dinamiku, radot nepieciešamību pēc sistemātiska informācijas apkopojuma, lai precīzi atainotu darbu romu bērnu piesaistei pirmsskolas izglītības iestādēs, tā palīdzot efektīvāk reaģēt uz romu bērnu vajadzībām.

Pirmsskolas izglītības iestādes var izvēlēties īstenot arī speciāli izstrādātas mazākumtautību izglītības programmas dažādās mazākumtautību valodās (pārsvarā tiek lietota krievu valoda). Mazākumtautību izglītības programmas romu valodā ziņojuma periodā nav reģistrētas.

Ir pirmsskolas iestādes, kas nodrošina diennakts grupas, kas nozīmē, ka bērni mājās dodas tikai brīvdienās. Vecāki ar sarežģītu ekonomisko stāvokli, sociālo izcelsmi vai garīgo veselību, tostarp romu vecāki, visbiežāk izvēlas šādas grupas.

Pētījumā "Romi Latvijā" secināts, ka galvenie iemesli, kāpēc romu bērni neapmeklē pirmsskolas iestādes ir:

- 1) garas rindas uz piekļuvi pirmsskolai, jo dažās pilsētās ir nepietiekams pirmsskolas izglītības iestāžu skaits;
- 2) valodas barjera;
- 3) zema motivācija (romu vecāki pieskata savus bērnus paši mājās).

Pētījumā atzīmēts, ka šīs barjeras palīdzētu mazināt skolotāju palīgi – romi. Viņu darbs tiek uzskatīts par nozīmīgu un efektīvu, jo īpaši pirmsskolas posmā.⁴⁰

Obligātās izglītības kvalitātes uzlabošana līdz izglītības pabeigšanai

Romu skolēnu izglītības kvalitātes uzraudzību nodrošina Izglītības un zinātnes ministrija. Nacionālais monitoring tiek veikts reizi trijos gados. Pēdējais monitoring notika 2016. gada beigās. Monitoringu veica, elektroniski nosūtot izglītības iestādēm aptauju, kas bija jāizpilda ar datiem. Nacionālajā monitoringā ietilpst pieci jautājumi:

- 1) romu skolēnu skaits izglītības iestādē, norādot dzimumu un klasi, kurā skolēns mācās, un romu skolēnu, kuru vecums neatbilst klases audzētņu vecumam, skaits;
- 2) izglītības programma, kuru apgūst skolēni;
- 3) mācību priekšmetu skaits, kuros skolēniem ir pagarināts mācību gads;
- 4) izslēgto romu skolēnu skaits un izslēgšanas iemesli;
- 5) romu skolotāju palīgu skaits.

Atbilstoši Izglītības un zinātnes ministrijas apkopotajiem monitoringa datiem 2016./2017.mācību gadā 144 vispārējās izglītības iestādēs (20 procenti no kopējā izglītības iestāžu skaita) mācās 900 romu skolēni (0,4 procenti no kopējā apzinātā romu skolēnu skaita). 50 procenti romu skolēni apguva vispārējās pamatizglītības programmas, un vispārējās izglītības iestāžu īstenotajās izglītības speciālās pamatizglītības programmās mācījās 34,2 procenti no kopējā romu bērnu skaita. Pārējā romu skolēnu daļa jeb 15,8

⁴⁰ Pētījums "Romi Latvijā", 2015.gads.

procenti tiek izglītoti speciālajās skolās. Pēdējo 3 gadu periodā romu skolēnu skaits, kuri mācās speciālās pamatizglītības programmās, nav samazinājies, bet ir vērojama tendence, ka palielinās to romu skolēnu skaits, kuri ir integrēti vispārējās izglītības iestādēs, apgūstot speciālās izglītības programmas. Īpašās izglītības programmas tiek īstenotas, pamatojoties uz studentu veselības / garīgajām problēmām un mācīšanās traucējumiem. Būtiski ir samazinājies to romu skolēnu skaits, kuri neiegūst obligāto pamatizglītību līdz 18 gadu vecumam.

Lai arī šāds monitorings atzīstams par labu iniciatīvu, tomēr praktiski tas nav veicinājis situācijas uzlabošanu attiecībā uz izglītības pieejamību un kvalitatīvas izglītības nodrošināšanu romu bērniem un skolēniem. Turklāt uzraudzības ietvaros netiek apkopota un analizēta informācija profesionālās un augstākās izglītības posmos.

Balstoties uz šo, 2017.gadā Izglītības iniciatīvu centrs (IIC) īstenoja projektu "Ieteikumi romu skolēnu izglītības kvalitātes uzraudzības uzlabošanai", kura ietvaros izstrādāja un veica savu neatkarīgo monitoringa procesu un romu skolēnu mācību rezultātu analīzi. Balstoties uz abu monitoringu salīdzinošo analīzi, tika sagatavoti ieteikumi nacionālā monitoringa uzlabošanai. Galvenās ierosinātās darbības bija:

- 1) Vismaz reizi divos gados veikt romu izglītības monitoringu, lai sniegtu objektīvu, savlaicīgu informāciju.
- 2) Identificēt romu bērnu skaitu, kuri neatbilst atbilstošas klases skolēnu vecumam vairāk nekā divus gadus (tas ir svarīgs rādītājs, lai kvalitatīvi novērtētu iespējamos riskus romu skolēniem, kuriem ir risks pamest izglītību).
- 3) Lai iegūtu pareizu informāciju par romu skolotāju palīgu faktisko skaitu, IIC ierosināja papildināt jautājumu par romu skolotāju palīgiem ar īpašo profesionālo kodu (5312), jo dažās izglītības iestādēs romus nodarbina kā citus tehniskos darbiniekus, un tāpēc viņu pienākumi neatspoguļo romu skolotāju palīga darba aprakstu.
- 4) Monitoringa datus iekļaut informāciju par romu bērniem no obligātā skolas vecuma (5 gadi) un identificēt situāciju visās izglītības iestādēs, kurās tiek piedāvāta obligātā sagatavošanās izglītība skolai (5 un 6 gadus veciem bērniem), ieskaitot pirmsskolas izglītības iestādes.
- 5) Papildināt nacionālo monitoringu ar datu apkopošanu par romu skolēnu prombūtni izglītībā. Ieteicams norādīt kopējo prombūtnes laiku no stundām (procentos) katrai klases grupai, ieskaitot nepamatotas prombūtnes (uzraudzīt, vai skolēnu mācību rezultātu līmeņi korelē ar stundu apmeklējumu, bet mērķtiecīgi organizētu atbalstu, piemēram, romu skolotāja palīga darbu).

Papildus tam arī pētījumā "Romi Latvijā" aprakstītie dati apstiprina nepieciešamību kvalitatīvi uzlabot nacionālās uzraudzības sistēmu. Pētījuma dati ļauj ļauj izvirzīt pieņēmumu, ka apmēram pusei Latvijā dzīvojošo romu izglītības līmenis neatbilst valsts nostādņēm par pamatizglītības iegūvi kā obligātu prasību un ka analfabētisms nav reti sastopama gadījuma rakstura problēma Latvijā dzīvojošo romu kopienās. Analfabētisms ir problēma pusei romu (48,8 procenti), it īpaši gados vecāku cilvēku vidū.

Romi apzinās izglītības nozīmi, proti, 98,8 procenti atzīst, ka viņu bērniem ir svarīgi būt rakstpratīgiem, un 97,5 procenti vēlas, lai viņu bērni iegūtu pamatizglītību. Lai arī pētījuma rezultāti atklāj pozitīvu romu attieksmes maiņu attiecībā uz izglītības ieguves nepieciešamību, statistikas dati liecina, ka joprojām zems ir romu vispārējais izglītības līmenis un augsts mācību procesa pārtraukšanas procents.

2014. gadā tika veikts pētījumu par priekšlaicīgas mācību pamešanas iemesliem un riskiem jauniešiem vecumā no 13 līdz 18 gadiem⁴¹. Minētā pētījuma dati liecina, ka 2013./2014.mācību gadā 1,1 procenti no visiem aptaujā identificētajiem priekšlaicīgi mācības pārtraukušajiem jauniešiem bija romi. Atbilstoši Izglītības un zinātnes ministrijas sniegtajiem datiem visbiežāk romu bērnu pārtrauc mācības apmēram 6.- 7.klasē. 2017.gadā Izglītības kvalitātes valsts dienests uzsāka īstenot projektu „Atbalsts priekšlaicīgas mācību pārtraukšanas samazināšanai”(PuMPuRS)⁴², kura mērķis ir mazināt to bērnu un jauniešu skaitu, kas pārtrauc mācības un nepabeidz skolu. Projekts veicina ilgtspējīgas sadarbības sistēmas veidošanu starp pašvaldību, skolu, pedagogiem un vecākiem, lai laikus identificētu bērnus un jauniešus, t.sk. romu skolēnus, ar risku pārtraukt mācības un sniegtu viņiem personalizētu atbalstu. Projekta ietvaros ir paredzēts sniegt speciālistu (pedagoga, psihologa, sociālā pedagoga, pedagoga palīga, speciālās izglītības pedagoga u.c.) individuālās konsultācijas, kompensācijas par sabiedriskā transporta biļetēm, naktsmītnēm, ēdināšanu, individuālajiem mācību līdzekļiem, individuālās lietošanas priekšmetiem, speciālo transportu. Papildus mācību pārtraukšanai vēl viens būtisks pamatskolas izglītības pieejamības aspekts ir romu masveidīgā bērnu mācīšanās vecumam neatbilstošā klasē. Kā minēts iepriekš, atbilstoši pēdējiem pieejamajiem datiem 2016.gada monitoringā, pēdējiem publiski pieejamajiem, 250 romu skolēnu mācījās klasē, kas neatbilst viņu vecumposmam.

„Otrās iespējas” mācību programmas ir pieejamas vakarskolās, kurās nepastāv vecuma ierobežojums. Tomēr vairumā šo skolu piedāvā programmas, kas sākas ar 7. klasi. Ņemot vērā, ka liela daļa romu pamet izglītību līdz 7. klasei, šo skolu programmu piedāvājums vērtējams kā neatbilstošs romu kopienas vajadzībai atgriezties izglītībā. ”

Dokumentā “Informatīvais ziņojums par Latvijas romu integrācijas pasākumu īstenošanu 2017.gadā”, ko sagatvojusi Kultūras ministrija, ir atzīmēts, ka 2017./2018.mācību gadā dažādās vispārējās izglītības iestādēs strādāja 4 romu tautības skolotāju palīgi. Diemžēl romu skolotāju palīgu programma netiek īstenota valsts līmenī; tā ir IIC iniciatīva un labas sadarbības rezultāts ar konkrētām pašvaldībām. Romu skolotāju palīga pienākums ir palīdzēt aizpildīt “nepilnības” bērnu, kuri nenāk no tradicionālās kultūras vides, kultūras un valodu prasmēs. Romu skolotāju palīgi kalpo kā saikne starp bērnu mājas kultūru un izglītības sistēmas kultūru un stiprina vecāku atbalstu bērniem mācību procesā. Romu skolotāju palīgi tiek nodarbināti klasēs ar mērķi paaugstināt un nostiprināt romu skolēnu akadēmiskās zināšanas un prasmes tādā līmenī, kas ļauj viņiem sekot valsts mācību programmas prasībām. Palīgu loma ir arī mazināt esošos aizspriedumus pret romiem ar viņu praktiskajiem piemēriem darbā un veicināt romu pilsonisko aktivitāti un iesaistīšanos viņu labklājības uzlabošanā.⁴³ Saskaņā ar Kultūras ministrijas veikto aptauju izglītības iestādes norāda ka 2017./2018.mācību gadā izglītības iestādēs būtu nepieciešami 16 romu skolotāju palīgi.

Balstoties uz NVO iniciatīvām, Daugavpilī, Jelgavā, Valdemārpilī un Valmierā 2014.gadā tika atklāti Romu resursu centri (RRC), lai veicinātu bērnu un jauniešu iekļaušanos vienotā izglītības sistēmā. RRC mērķis ir nodrošināt vietu romu bērnu pēcskolas aktivitātēm, veicināt sadarbību, dažādu prasmju attīstību un rosināt romu ģimeņu pilsoniskās aktivitātes. RRC darbība ir ļoti plaša, bet, piemēram, romu bērniem un ģimenēm ir iespēja apgūt dažādas prasmes un zināšanas inovatīvā formā, piemēram, latviešu valodas apguvei izmantot datoru. Tādā veidā tiek rasta interaktīva pieeja mācību procesam.⁴⁴

⁴¹ Pētījums pieejams: <http://www.izm.gov.lv/images/statistika/petijumi/41.pdf>

⁴² Informācija par projektu pieejama: <http://www.pumpurs.lv/>

⁴³ Vairāk informācijas pieejams: <http://goodpracticeroma.ppa.coe.int/en/pdf/22>

⁴⁴ Romu iekļaušanas labās prakses piemēri: <http://www.sif.lv/images/atteli/SIF/progress/Brochure-roma-education-ENG.pdf>

Kultūras ministrijas īstenotā projekta „Latvijas romu platforma II: dialogs, sadarbība un iesaistīšana”⁴⁵ ietvaros 2017.gadā tika apmācīti un nodarbināti romu mediatori piecās Latvijas pilsētās - Valmierā, Ventspilī, Jelgavā, Dobelē un Rīgā. Paralēli citiem uzdevumiem, romu mediatori veicina romu bērnu iesaistīšanos izglītības procesā, t.i. nodrošina regulāras tikšanās ar Izglītības pārvaldes pārstāvjiem un romu bērnu vecākiem, kā arī iespēju robežās apzina reālo situāciju romu izglītības jomā vietējā līmenī.⁴⁶

Atbalsts vidējai un augstākajai izglītībai, jo īpaši profesijās ar augstu pieprasījumu darba tirgū

Salīdzinot 2000.gada un pēdējās tautas skaitīšanas rezultātus 2011.gadā,⁴⁷ ir audzis to romu skaits, kuru izglītības līmenis ir vispārējā vidējā izglītība, profesionālās arodskolas un augstākā izglītība. Pēdējie tautas skaitīšanas rezultāti liecina, ka augstākā izglītība, ieskaitot doktora grādu, Latvijā ir tikai 41 romam jeb 0,8%, un pēdējo 10 gadu laikā šis skaits ir palicis praktiski nemainīgs - 2001.gadā augstākā izglītība bija 0,4% romu tautības iedzīvotāju.⁴⁸

Plašākas profesijas izvēles piedāvā arodskolas lielākās pilsētās, tāpēc nepieciešams finansiāls atbalsts, rodot iespēju finansēt ceļa, dzīvošanas un citus izdevumus. Daļēji šīs vajadzības kompensē valsts līmeņa projekts “PuMPuRS”. Otrā profesionālās izglītības iespēja ir projekts „Jauniešu garantija”⁴⁹, kas Latvijā tiek īstenots no 2014.gada līdz 2020.gadam. Tā mērķis ir palīdzēt jauniešiem atgriezties izglītības iestādē vai iekļauties darba tirgū, tādējādi mazinot jauniešu bezdarbu un uzlabojot konkurētspēju darba tirgū. Projekta mērķa grupa ir jaunieši no 15 līdz 29 gadiem, kuri nemācās un nestrādā. Valsts izglītības attīstības aģentūra piedāvā jauniešiem divas reizes gadā – vasarā un ziemā – iestāties un uzsākt mācības kādā no Latvijas profesionālās izglītības iestādēm, kurās viena vai pusotra gada laikā iespējams apgūt profesiju tautsaimniecības nozarē. Profesijas apguves laikā jaunieši saņem arī mērķstipendijas 70–115 eiro apmērā, programmu iespējams apgūt arī tiem jauniešiem, kuri atrodas ieslodzījuma vietās⁵⁰. Visi augstāk minētie projekti tiek finansēti no ES fondiem, un nav pieejami dati, cik romu tautības jauniešu tajos ir iesaistījušies.

Informāciju par bērniem, kuri nekur neuzsāk mācības un nemācās, apkopo Izglītības kvalitātes valsts dienests pēc Pilsonības un migrācijas lietu pārvaldes sniegtajiem datiem. Šajos datos etniskā piederība nav atšifrēta, tāpēc nav iespējams secināt, cik no visiem bērniem obligātās izglītības vecumā, kas nav reģistrēti nevienā izglītības iestādē, pēc tautības ir romi.

Statistikas datu trūkums par dažādu līmeņu izglītības iestāžu absolventiem etniskajā griezumā neļauj precīzi konstatēt romu situāciju izglītības jomā, kā arī pilnvērtīgi izvērtēt romu izglītības politikas sasniegumus un nepilnības. Datu un arī pētījumu trūkums no valsts atbildīgo institūciju puses par romu reālo stāvokli liek secināt, ka valstī īstenotā romu izglītības politika un tās ietekme nav pilnvērtīgi izvērtējama un, līdz ar to, neparedz tās pārdomātu efektīvizēšanu, atbilstoši romu kopienas reālajām vajadzībām un iespējām.

⁴⁵ <https://www.km.gov.lv/lv/integracija-un-sabiedriba/romi/projekti-un-pasakumi/latvijas-romu-platforma-ii>

⁴⁶ Vadlīnijas romu mediatoriem:
https://www.km.gov.lv/uploads/ckeditor/files/Sabiedribas_integracija/Romi/Platforma/Darba_vadlinijas_romu_mediatoriem.pdf

⁴⁷ Pētījums “Romi Latvijā”, SIF, 2015.gads.

⁴⁸ Turpat.

⁴⁹ Informācija pieejama:
http://www.lm.gov.lv/lv/index.php?option=com_content&view=article&id=79985

⁵⁰ Informācija pieejama: <http://rmk1.lv/item/113-sakotnejas-profesionalas-izglitiba-programmu-istenosana-garantijas-jauniesiem>

Netiek veikta mērķtiecīga valstiska mēroga pasākumu plānošana, lai veicinātu skolu apmeklēšanu un mazinātu romu bērnu atbiršanu. Šī „problēma” ir tikusi pārcelta uz pašvaldību atbildību un godaprātu. Savukārt, romu kopienas pārstāvji, apzinoties izglītības nozīmīgumu mūsdienu situācijā, norāda, ka mūžizglītības jautājumu veicināšana romu vidū ir komplicēta, jo izglītības ieguve lielā mērā ir saistīta ar viņu finansiālām iespējām un laika resursiem.

Cīņa pret diskrimināciju, segregāciju un citām antičigānisma formām izglītībā

Vairāku Latvijas pedagoģisko augstskolu studiju programmu kursu izpēte liecina, ka topošie pedagogi tiek izglītoti, lai varētu kompetenti strādāt ar bērniem un jauniešiem, kas pārstāv daudzveidīgas kultūras, kā arī lai spētu ievērot skolēnu daudzveidīgās vajadzības un sekmēt to īstenošanu praksē, atkarībā no savas profesijas specifiskajiem uzdevumiem. Tas, vai šajosursos tiek piedāvātas tēmas, kas atspoguļo specifiku romu skolēnu izglītošanā, ir grūti analizējams, jo kursu tematika nav brīvi pieejama. Augstskolas īsteno arī dažādus projektus un izstrādā atbalsta un metodiskos materiālus darbam izglītības iestādēs.

Lai arī starpkultūru izglītības veidošana Latvijas izglītības sistēmā noris augstskolu un citu tālākizglītoātāju kursu un projektu ietvaros, kopumā vēl joprojām vērojama vienpusēja pozīcija – romu skolēnu iekļaušana, bet skolēnu gatavība iekļauties, skolotāju gatavība un spēja iekļaut un pieņemt, etniskajā kultūrā bāzēto šķēršļu pārvarēšana, zināšanas par etniskās identitātes veidošanos un konfliktu cēloņiem u.c. svarīgi aspekti bieži paliek neskarti.

Ministru kabineta “Noteikumi par pedagogiem nepieciešamo izglītību un profesionālo kvalifikāciju un pedagogu profesionālās kompetences pilnveides kārtību» nosaka, ka pedagogs ir atbildīgs par savas profesionālās kompetences pilnveidi.⁵¹ Pedagogam triju gadu laikā jāpagūst programma vismaz 36 stundu apjomā, un to jāplāno sadarbībā ar tās izglītības iestādes vadītāju, kurā persona veic pedagoģisko darbību. Piedāvājums pedagogu tālākizglītībai, kas paplašina profesionālās zināšanas un kompetences darbam ar etnisko grupu skolēniem ir gana plašs, tomēr tālākizglītības programmas, kas vērstas tieši uz romu skolēnu iekļaušanu, piedāvā tikai biedrība “Izglītības iniciatīvu centrs”⁵². Tālākizglītības programmu ietvaros pedagogs pats var izvēlēties apgūt tēmas, kas saistītas ar darbu ar romu bērniem, tai skaitā, par cīņu pret diskrimināciju un segregāciju. Lai arī ir pieejami dažādi kursi par toleranci un iecietību, skolas ir pārāk pasīvas un trūkst pašu pedagogu iniciatīvas, lai aicinātu lektoros un apgūtu jaunas programmas un tehnoloģijas.

Latvijas likumdošana paredz, ka bērnu izglītošana ir vecāku pienākums. Pētījumā “Romu tiesības uz izglītību: īstenošanas situācija Latvijā” secināts, ka ir neiespējami noteikt, vai pastāv vispārējas izmaiņas romu izglītības jomā, jo nav oficiālu vai neoficiālu datu vākšanas mehānismu, kas varētu sniegt regulāru un ticamu informāciju par šīs etniskās grupas mācību sasniegumiem, skolu apmeklētību, skolu pamešanas gadījumu skaitu, kā arī par veiksmīgu izglītības turpināšanu mūžizglītības kontekstā.⁵³ Tomēr var secināt, ka pašvaldībās, kur izglītības iestādes ir iesaistījušās dažādos projektos par romu iekļaušanu un integrēšanu, kur skolotāji ir apmeklējuši vairākus tālākizglītības kursus par šo tēmu, ir ievērojami augstāki darba rezultāti.

⁵¹ Pieejams: <https://likumi.lv/ta/id/301572-noteikumi-par-pedagogiem-nepieciesamo-izglitiba-un-profesionalo-kvalifikaciju-un-pedagogu-profesionalas-kompetences-pilnveides>

⁵² IIC tīmekļvietne: www.iic.lv

⁵³ Pētījums pieejams: https://www.km.gov.lv/uploads/ckeditor/files/Sabiedribas_integracija/Romi/Papildu/IIC_petijums_romu-tiesibas-uz-izgl.pdf

REKOMENDĀCIJAS

Nodarbinātība

- Nodarbinātības valsts aģentūrai jāizstrādā kritēriji un jānovērtē īstenoto programmu un atbalsta pasākumu efektivitāte, lai identificētu visefektīvākās programmas un neveiksmīgākos pasākumus attiecībā uz to pieejamību un ieguvumiem dažādām mērķa grupām, ieskaitot romus kā atsevišķu grupu.

Mājoklis un būtiski nepieciešamie publiskie pakalpojumi

- Izstrādājot prioritātes un īstenojot ES atbalsta programmas infrastruktūras uzlabošanai, jāplāno atbalsta programmas, lai uzlabotu mājokļu sanitāros apstākļus - galvenokārt ūdensvada un kanalizācijas ierīkošanu, kā arī mājokļu atjaunošanai nepieciešamo materiālu iegādi ar iespēju cilvēkiem paši veikt savas mājas atjaunošanu.

Veselības aprūpes politiku ietekme uz romiem

- Veicināt romu (piemēram, romu mediatoru) iesaistīšanos veselības aprūpes programmās, lai romu kopienā nodrošinātu savlaicīgu veselības aprūpes nozares informācijas izplatīšanu.

Izglītība

- Atbildīgajiem politikas veidotājiem (ministrijām, pašvaldībām) jāveic regulāra romu izglītības procesu uzraudzība un situācijas analīze, apkopojot informāciju par romu skaitu visos izglītības līmeņos. Nākotnes politikas plānošanā un īstenošanā galvenā uzmanība jāpievērš plānotai un mērķtiecīgai situācijas uzlabošanai, tādējādi nodrošinot procesa ilgtspēju.
- Jārod iespējas nodrošināt apmācības romu skolotāju palīgiem pirmsskolas grupās un pamatzglītības līmeņa klasēs, jo šo skolotāju palīgu skaits nav pietiekams.

BIBLIOGRĀFIJA

EC. Recommendation to Latvia on structural priorities and coordination in the report of the European Commission "EU Framework for National Roma Integration Strategies". 2 April 2016

Gala Ziņojums. 2017. Motivācijas paaugstināšanas un atbalsta pakalpojumu potenciālās mērķa grupas profilēšana un vajadzību izpēte [Profiling of potential target groups for motivation and support services and the needs assessment study]. Baltijas sociālo zinātņu institūts.

Housing Conditions of Roma and Travellers (Thematic Study). 2009. Latvia RAXEN National Focal Point.

Latvija. 2015. Romi Latvijā. Pētījuma ziņojums. Sabiedrības integrācijas fonds.

Latvija. 2016. Informatīvais ziņojums par Latvijas romu integrācijas politikas pasākumu īstenošanu. LR Kultūras ministrija.

Latvija. 2017. Informatīvais ziņojums par Latvijas romu integrācijas politikas pasākumu īstenošanu. LR Kultūras ministrija.

Latvija. Likums „Par pašvaldībām” 1994

Latvija. Nacionālā programma „Romi Latvijā 2007-2009”. LR Kultūras ministrija.

Latvija. Nacionālās identitātes, pilsoniskas sabiedrības un integrācijas politikas pamatnostādnes 2012-2018

Romu tiesības uz izglītību: īstenošanas situācija Latvijā. 2011. Izglītības iniciatīvu centrs.

